

Søndagsarbejdets Afskaffelse.

Af Aleksis Petersen.

Søndagsspørgsmaalet d. v. s. Spørgsmaalet om, hvorvidt der ad Lovens Vej bør gjøres Skridt henimod Søndagsarbejdets Afskaffelse vil komme paa Dagsordenen ogsaa i Danmark. I Udlandet staar det og har allerede i en Aarrække staaet paa Dagsorden, og det har i Tyskland, Frankrig, England, Schweiz og flere Lande fremkaldt en betydelig, endog en meget betydelig Literatur. I Danmark er det bl. A. opført paa Arbejderkommissionens Program, og Kommissionens Viceformand har allerede for nogen Tid siden bebudet, at der sandsynligvis endnu i Aar, 1876, vilde komme Indstilling fra Kommissionen til Regeringen om Lovgivningsbeskyttelser for Søndagen som Hviledag. Ogsaa under Behandlingen af den ny Helligdagslov blev denne Sag, omend mere i Forbigaaende, berørt af forskellige Talere i Rigsdagen. At den i en ikke fjern Fremtid vil blive Gjenstand for Diskussion herhjemme, kan der ikke være nogen Tvivl om. I Betragtning heraf vil det ikke være uden Interesse at kaste et Blik paa Sagens Stilling i Udlandet. Det er dette, vi agte at gjøre i det Følgende.

Dog først en Forbemærkning: Det nævnte Spørgsmaal kan betragtes fra flere Sider: det kan betragtes i Religionens og Moralens Belysning, og det kan betragtes i Nationaløkonomiens, Samfundsvidenskabens og Sundhedsplejens Lys. Her skulle vi holde den religiøse Side ude; vi ville kun holde os til den økonomiske (med hvilken den hygiejniske faktisk vil falde sammen i Kraft af det gamle Ord: *health is wealth*). En Følge af at vi ikke ville befatte os med Sagens religiøse Side, er den, at vi slippe for at indlade os paa en Kritik af den ny Lov om «Helligdagens vedbørlige Vedligeholdelse» eller, som den senere blev døbt, «Loven om den offentlige Fred paa Folkekirkens Helligdage» (af 7de April 1876). Dette er unegteligt heldigt; thi en indgaaende Undersøgelse af denne Lov — hvis Forhold til Grundloven er noget tvivlsomt, og hvis Vedtagelse er et Bevis paa at ogsaa Folketinget kan være godmodigt — vilde være mindre behagelig. At denne Lov ikke paa dette Sted vedkommer os, ligger deri, at den netop har holdt sig til Sagens religiøse Side. Den har givet Bestemmelser, der tilsigtede at skærme om Helligdagens Fred og om Folkekirkens (naturligvis ikke om Israeliters, Katholikers og andre Tolderes) Gudstjeneste; den har, som det saa skjønt hedder i Forordningen af 1845, anset det for «en hellig Pligt» at værne om den «kristelige Orden», om at Helligdagen «holdes i Ære og rettelig anvendes», om den «Stemning, der bør være den herskende Søn- og Helligdagene»; men at sikre Arbejderens Fred og Samfundets økonomiske Interesser har ikke været dens Opgave. Det er en Selvfølge, at en saadan Lov vilde have været en Umulighed i et Land, hvor der herskede virkelig Religionsfrihed, d. v. s. hvor Religionen var ude-

lukkende Privatsag, saaledes at Loven ikke viste den ene Religion en Smule mere Agtelse end den anden; men i et Land, hvor Religionsfriheden faktisk ikke eksisterer, er den ikke blot en Mulighed, men en sørgelig Virkelighed. Vi ville imidlertid, som sagt, ikke have noget at gjøre med den religiøse Side, men kun med den økonomiske, og vi slippe saaledes for nøjere at give os i Kast med denne Lov, om hvilken det forøvrigt tør antages, at den enten ikke vil faa noget langt Liv, eller i alt Fald ikke blive overholdt paa nogen særlig streng Maade. Heller ikke Udlandets Helligdagslove ville vedkomme os, da ingen af dem, saavidt vides, udelukkende har fastholdt det økonomiske Moment, hvorimod flere af dem nok have en vis Søkendelighed med den danske Lov.

Bør Staten afholde sig fra enhver Indblanding med Hensyn til Søndagsarbejdet? Bør Borgerne have Lov til om Søndagen at anvende ikke blot deres egen men ogsaa Andres Arbejdskraft, efter hvilket Omfang og paa hvilken Maade de ville? Bør der gives Borgerne Adgang til saavel Adspredelser som Belæring og Underholdning om Søndagen? Eller bør Loven give indskrænkende Bestemmelser, og, i bekræftende Fald, af hvilket Omfang bør Indskrænkningen da være? — I den evropæiske Civilisations Lande, hvor Søndagen har faaet en saa stor Indflydelse paa det hele økonomiske og sociale Liv, er disse Spørgsmaals Besvarelse af største Betydning.

Det er sikkert, at Nationens hele Udvikling vil kunne alvorligt skades ved en slet Anvendelse af Søndagen. Men sikrer Friheden den bedst mulige Anvendelse? Mange frygte, at den fuldstændige Frihed vil avle skadelige

Følger: paa den ene Side vil, sige de, Søndagen af Mange blive benyttet til Svir og Udsvævelser, der ere lige ødelæggende for Sjæl og Legeme; paa den anden Side ville mange Arbejdere falde som et Offer for Arbejdsherrernes Tilbøjelighed til over al Maade at exploitere Arbejdskraften. Modpartiet indrømmer, at det vel i de fleste Tilfælde er ønskeligt, at Søndagen af Arbejderne — i Ordets sædvanlige, snævrere, Betydning — benyttes som Hviledag; men man tilføjer, at Loven dog ikke bør gribe ind her, men at Sagen tværtimod maa overlades til hver Enkelts Afgjørelse.

To anerkjendte Sandheder, staa her ligeoverfor hinanden: paa den ene Side er det fysiologisk godtgjort, at den bestandige uafbrudte Sliden og Trællen i det samme Arbejde undergraver saavel Sjælens som Legemets Sundhed. Paa den anden Side er det anerkjendt af Alle, at ogsaa Lediggang er ødelæggende for Sjæl og Legeme, at Lediggang er Roden til det Onde. Resultanten bliver da: Arbejdet bør være afvekslende, og Afvekslingen bør gjælde ikke blot Arbejdets Kvalitet men ogsaa dets Kvantitet.

Paa den ene Side: at forlange, at Arbejderen Dag ud og Dag ind skal slide og trælle i det samme Arbejde, vilde være at stille en Fordring, som snart vilde hævne sig haardt, ikke blot paa den Enkelte men ogsaa paa Samfundet. — Paa den anden Side: at paabyde Lediggang vilde være ikke mindre selvmorderisk.

At et Forlangende om, at de Mænd, der arbejde med Hjernen, skulde undlade at arbejde om Søndagen, vilde være absurd, — derom turde man let blive enig. Men næsten ligesaa forkasteligt vilde det være, om man — o: Loven eller den offentlige Mening — forlangte af den

Mand, der arbejder med sine Hænder og Arme, at han undlod alt Arbejde om Søndagen. At her er en ikke uvæsenlig Forskjel, skal villigt indrømmes: Hjernevirksomheden er af en anden Art end Muskelvirksomheden, og Hviledagen maa have en anden Betydning for den Mand, der arbejder med sine Hænder, end for den, der arbejder med sin Hjerne. Men heri ligger ingenlunde, at Hviledagen bør være en Lediggangsdag. Hviledagen bør tvært imod være Arbejdsdag; kun bør Arbejdet være af anden Kvantitet og Kvalitet end paa Ugens øvrige sex Dage.

Hviledagen kan være et kraftigt Redskab i det Godes Tjeneste, og den simple Arbejder trænger visselig til den. Men hvor Hviledagen bliver til Lediggangsdag, bliver den et endnu kraftigere Redskab i det Ondes Tjeneste. Læger med udstrakt Erfaring, Læger der særlig have beskæftiget sig med Søndagsspørgsmaalet, have paavist, hvorledes de »slette Søndage« — saaledes som de findes paa mange Steder, maaske navnlig i England — have været en sørgelig rig Kilde til de forskjelligste legemlige og sjælelige Lidelser.

Altsaa ogsaa Søndagen bør være en Arbejdets Dag; kun skal Arbejdet være af en anden Art end Hverdagens: Den, der de sex Dage af Ugen har været sysselsat med Kontorarbejder og Skriverier, kan den syvende Dag have godt af til Afvexling at faa nogle legemlige Anstrengelser, hvortil Haandværkeren og den grove Arbejder derimod ikke vil trænge. »Børnesnak og Børnekommers virker udmattende paa den, der Dag ud og Dag ind maa finde sig heri; men Familiefaderen, der hele Ugen har døjet Støjen og Larmen paa Fabriken, finder, at Børnenes Pludren er Musik«. (Dr. P. Niemeyer). De forskjellige Ar-

bejdere have altsaa Krav paa en forskjellig Anvendelse af Søndagen; en fast, for Alle eller Mange fælles Ordning vilde her ikke være paa sin Plads.

Et Land, hvor man har glemt disse Sandheder, og hvor Loven og den offentlige Mening særlig har bestræbt sig for at gjøre Søndagen til en Lediggangsdag, altsaa til en Fordærvelsens Dag, er England. Man har ikke kunnet, neppe nok villet, forhindre Arbejderen i at slaa Søndagen ihjel ved Svir og Udskejelser; men man har negtet ham Adgang til at benytte den som et Middel til sin Aands Uddannelse, og man har overhovedet stillet sig fjendlig ligeoverfor enhver forstandig Anvendelse af Ugens første Dag. At Handel og Industri ligger stille om Søndagen, at næsten alle Butiker, alle Fabriker og Værksteder ere lukkede, kan tildels billiges; at Jernbanetrafikken, Vognfærdselen og Postforretninger ere betydeligt formindskede om Søndagen, har vel sine gode Sider, omend Mange ville mene, at det er at gaa for vidt, naar man forbyder al Brevdistribution, Tømning af Postkasser etc.; men misbilliges maa det i ethvert Fald, at ikke blot alle Theatre og Forlystelsessteder, men ogsaa alle Museer og Samlinger, alle Anstalter i Videnskabens og Kunstens Tjeneste ere lukkede om Søndagen. For de Rige og Velstaaende har dette Lidet eller Intet at sige; for den fattige Arbejder, der kun har Søndagen til sin Raadighed, er dette fordærveligt: den eneste Dag, da det er ham muligt at virke for sin Aands Uddannelse, forbyder man ham det! Den Ro og Fred, Industrien nyder i England om Søndagen, kan ofte være velgjørende; men den pietistiske og asketiske Sindstemning, af hvilke de engelske Sabbathsanordninger have deres Udspring, har visselig gjort langt mere Skade end Gavn. Søndagen skulde hæve

Arbejderen til et højere intellektuelt og moralsk Standpunkt; men den rigoristiske engelske Ordning har snarest virket demoraliserende: Mangen en Arbejder er ved den bleven ført ind paa Lastens Vej. Selv i England trænger denne Opfattelse stedse stærkere igjennem. Selv i England er Nødvendigheden af en Søndagsreform efterhaanden bleven indlysende for en ikke ringe Del af den oplyste Offenhed.

Bestræbelserne i England gaa ingenlunde ud paa at «afskaffe Søndagen». Det er tværtimod en rodfæstet Opfattelse, som Faa eller Ingen tænker paa at tilintetgjøre, at «man, hvis man kunde tage Vaaren ud af Aaret eller Ungdommen ud af Livet, ikke vilde gjøre Menneskeheden større Skade, end hvis man tog Søndagen ud af Ugen». Nej, Bestræbelserne ere langt beskednere. De gaa kun ud paa at modarbejde Skinhelligheden en Smule, at skaffe lidt mere Frihed, at give Arbejderne Lejlighed til at erhverve sig nogen Oplysning og Belæring og til overhovedet at benytte Søndagen paa en værdig Maade. Selv Præster, deriblandt flere ansete og indflydelsesrige, have sluttet sig til disse Bestræbelser. Selv Præster have talt imod «denne engelske Søndag, der for Arbejderen maa staa som en Forhaanelse af hans Menneskerettigheder. Ja, Arbejderen er fri for at arbejde, det er sandt; men den dumme engelske Overtro tvinger ham til dyrisk Dvaskhed, til denne farlige Lediggang, der gjør ham til et let Bytte for Drukkenskab». (Præsten Voysey). En anden Præst (Haweis) tilstaar aabent, at man ikke kan vente sig noget af Arbejderne, «saalænge man ikke giver dem Andet at interesse sig for om Søndagen end Øl og Bibel». Ogsaa saa religiøse Damer som Miss Anna Swanwick, Vicepræsident for the Sunday Society, have

ført Ordet for større Frihed: «Kunde Han, der forkyndte det store Princip: «Sabbathen er skabt for Mennesket, ikke Mennesket for Sabbathen», vende tilbage til Jorden, vilde han blive i højeste Grad forbavset over at se, at man i Hans Navn har udelukket Folket paa dets eneste Fridag fra uskyldig Adspredelse og fra Midlerne til at søge aandelig Dannelse». Ogsaa højtstaaende Mænd, ja selv Dronningen, have vist at de erkjende, at Søndags-spørgsmaalet ikke blot er et Spørgsmaal om Anvendelsen af en Syvendedel af Aaret, men et Spørgsmaal om Anvendelsen af Arbejderklassens hele Fritid.

Hertillands, hvor der — bortset fra de ved «Helligdagsloven» undtagne Forhold — hersker en ret betydelig Frihed, vil man have meget ondt ved at forstaa den seje, hidtil for Størstedelen uovervundne, Modstand i England mod saa uskyldige Foranstaltninger som Aabningen af Museer o. Lgn. om Søndagen. Et af de første Skridt i Kampen for en forstandig Anvendelse af Søndagen i England skriver sig fra 1829. I dette Aar indgav Mr. Will. Lovett, en ivrig Maadeholdsmand, et Andragende til Parlamentet om, at det maatte tillades British Museum og andre videnskabelige Samlinger at staa aabne om Søndagen. Andragendet, der forsynedes med Tusinder af Underskrifter, begrundedes navnlig derved, at Adgang til Belæring, aandelig Dannelse og uskyldige Adspredelser formodenlig vilde modvirke den skadelige Indflydelse, som Søndagen, naar den kun tør bruges til Svir og Udskejelser, har paa Folkets Moralitet. Kort efter bragte det bekjendte Parlamentsmedlem Josef Hume paany Sagen for Underhuset, men uden Held. Saameget opnaaedes dog, at Hampton Court Palace og Kew Gardens blev aabnet for Publikum om Søndagen, — og endnu den Dag

idag er, som de af mine Læsere, der have været i London, vide, disse to Steder — der forøvrigt ligge ikke saa ganske kort fra London — omtrent de eneste, der ere tilgængelige om Søndagen. — I 1855 dannedes the National Sunday League med det Formaal at virke for Aabning af Museer, Adgang til uskyldige Adspredelser o. Lgn. om Søndagen. Hele Resultatet var, at det tillodes nogle Musikkorpser at musicere i nogle af Londons Parker. — I 1860 indgav 943 Videnskabsmænd, Literater, Kunstnere og Universitetsprofessorer et Andragende til Dronningen om at «fjerne alle Indskrænkninger og Hindringer, saaledes at Nationalmuseerne, Billedgallerier, botaniske Haver og lignende Samlinger kunde aabnes for Publikum Søndageftermiddag». Forgæves! Dog besluttedes det tre Aar senere, at den botaniske Have i Dublin skulde være aaben om Søndagen. I 1866 stiftedes der i St. Martin's Hall (nu Queen's Theatre) et Selskab kaldet «Sundays Evenings for the People», med det Formaal at virke for Dannelsens Udbredelse blandt den lavere Befolkning, og derigjennem modvirke Usædelighed og Drukkenskab. Selskabet, i hvis Spidse Professor Huxley og Sir John Bowring stod, havde saameget Held med sig, at Præsterne blev bange, og i 1867 anlagde «the Lord's Day Observance Society» Sag imod Ejeren af St. Martin's Hall, fordi «the Sunday Evenings» gjorde Stedet til «a disorderly house», — dog uden at vinde den. — I 1869 bragte W. H. Gregory atter Museumsspørgsmaalet for Parlamentet. Forgæves! — Endelig blev det samme Spørgsmaal fremdraget i 1874 i Underhuset af Mr. P. A. Taylor. Han formaaede rigtignok kun at samle et meget lille Mindretal om sig — neppe 80 Medlemmer —, men Argumentationen til Bedste for Museumsaabningen var saa kraftig, at selv Modstanderne

neppe kunde vægre sig for den Overbevisning, at Spørgsmaalet kun er et Tidsspørgsmaal. — I Birmingham kom man dog 1872 saa vidt, at et Bibliothek og en Malerisamling aabnedes. «The Lord's Day Defence Association» gjorde rigtignok den voldsomste Modstand imod denne Foranstaltning; men man har dog ikke senere haft Grund til at fortryde den. — Et andet Tegn paa, at Bestræbelserne for en Søndagsreform tilsidst ville lykkes i England, omend først efter en haard og langvarig Kamp, haves i Stiftelsen og Fremgangen af adskillige Søndagsforeninger, der — modsat de tidligere og endnu bestaaende pietistiske og bigotte Foreninger til Søndagens Helligholdelse, — arbejde for en intellektuel, en Mennesker værdig Anvendelse af Søndagen. Der kan saaledes nævnes et «Sunday Society», stiftet 1875; med James Heywood, Ch. Darwin, Alexander Bain, Th. Huxley, Holyoake m. Fl. til Ledere, — der specielt arbejder for at Museer, Kunstsamlinger, Bibliotheker, zoologiske og botaniske Haver o. s. v. faa Lov til at staa aabne for Publikum om Søndagen. Fremdeles en National Sunday League; et Sunday Shakspeare Society; et Sunday Lecture Society o. s. v., — alle med beslægtede Formaal*).

Vi have hidtil holdt os til Sagens ene Side. Vi have set, hvad man har gjort for at forhindre Hviledagen i at blive en Lediggangsdag. Da Søndagen i intet andet europæisk Land er bleven misbrugt paa denne Maade i højere Grad end i England, havde det en særlig Interesse at betragte Englændernes Bestræbelser for at fjerne dette Misbrug. Men naar Spørgsmaalet bliver: hvad har man gjort for at undgaa den modsatte Yderlighed, nemlig den

*) Jfr. «Sunday in England» i «Westminster Review». Juli 1876.

at Søndagen ganske taber Karakteren af Hviledag, — saa kunne vi finde Besvarelsen herpaa ikke blot i England men ogsaa i adskillige af Kontinentets Lande.

Et Middel, hvorved «Søndagsvennerne» — en ofte brugt, ikke altid rigtigt brugt Benævnelse — flere Gange have søgt at henlede Offenlighedens Opmærksomhed paa Nødvendigheden af at Søndagen «helligholdes», har været Udstedelsen af Prisopgaver. Baade i England og paa Kontinentet har man forsøgt det, og ikke uden Held. Vi skulle senere udførligere omtale nogle af de nyeste Opgaver samt nogle af de interessanteste Besvarelser. Paa dette Sted skulle vi kun nævne to af de ældre af denne Slags Prisopgaver. Den ene udstedtes for tredive Aar siden i England, og maatte kun besvares af Arbejdere: man ønskede at prøve, hvorvidt selve Arbejderne virkelig interesserede sig for Søndagsspørgsmaalet. At denne Interesse var tilstede, og det i høj Grad, derom vidner den Kjendsgjerning, at der indløb ikke mindre end 950 Besvarelser. Den bedste Besvarelse kom fra en Arbejderske; men da Konkurrencen kun maatte omfatte «Arbejdere», havde man Betænkeligheder ved at tilstaa hende Prisen! Hendes Skrift blev imidlertid trykt, under den noget affekterte Titel «The pearl of days», udbredt i et Antal af over 40,000 Exemplarer, oversat paa forskellige Sprog og gjorde uhyre Lykke. — Den anden Besvarelse af Søndagsspørgsmaalet, til hvilken jeg nys sigtede, har ligesom hin Arbejderskes — men rigtig nok af ganske andre Grunde — været overordenlig meget omtalt: det er Proudhons noksom bekjendte Afhandling: «De l'utilité de la célébration du Dimanche», — en prisbelønnet Besvarelse af en for snart fyrretyve Aar siden udstedt Prisopgave af Akademiet i Besançon. Man har holdt af at

fremdrage dette Skrift, i hvilket den revolutionære Atheist anstiller smukke Betragtninger over Søndagens Betydning; man har holdt af at stille det i Modsætning til hans senere Virksomhed, — uagtet Sandheden nok dog er den, at Skriftet om Søndagen i Virkeligheden er et væsentligt revolutionært Skrift, og at Proudhons Lighedsideer og Ejendomsrettheori konsekvent have udviklet sig af, hvad Søndagsskriftet indeholder.

De Afhandlinger, vi senere komme til at omtale, ere for Størstedelen fremkaldte af de i forskellige Lande eksisterende «Foreninger til Søndagens Helligholdelse». De forskellige Søndagsforeninger have overhovedet været «Søndagsvennernes» kraftigste Agitationsmiddel; de fortjene derfor nogen Omtale.

Saadanne Foreninger findes i Frankrig, Tyskland, Østrig, Italien, Holland, Schweiz og vistnok flere Lande. Da Søndagens Overholdelse, paa Grund af Lovgivningernes og Sædernes Forskjelligheder, frembyder betydelige Afvigelser i de forskellige Lande, er det rimeligt, at Foreningernes Organisation og Virkemaade indeholder tilsvarende Afvigelser. Fælles for de fleste eller næsten alle Lande er dog det, at Lovgivningen ikke har vidst udelukkende eller overvejende at fastholde det økonomiske Moment, men væsentlig har holdt sig til det religiøse. Følgen heraf har almindelig været, at Loven ikke har beskyttet Arbejderen: Loven har søgt at værne om Guds-tjenesten, i alt Fald de Privilegeredes, men den har ikke paabudt Hvile om Søndagen, om den end har forbudt Arbejdet at vise sig. En yderligere Følge har været, at der er blevet opstillet en Adskillelse mellem de saakaldte «store» Helligdage og Søndagen, og denne Adskillelse har ikke været til Søndagens Fordel. Foreningernes Be-

stræbelser have derfor bl. A. maattet gaa ud paa: 1) at faa Søndagen gjort til en virkelig Hviledag; 2) at hæve Søndagen til samme Rang som de «store» Festdage. At dette Sidste i økonomisk Henseende har stor Betydning, er klart; — den religiøse Side vedkommer os ikke, vi behøve altsaa ikke at undersøge, om det, set fra et religiøst Standpunkt, lader sig forsvare at behandle Søndagen som noget Ringere end de «store» Festdage.

Af Foreningerne til Søndagens Overholdelse skulle vi her særlig nævne de schweiziske, der høre til dem, der have udfoldet størst Virksomhed. Fra Reformationen indtil 1789 var saadanne Foreninger ganske vist ikke fornødne i Schweiz, i alt Fald ikke i dets calvinistiske Kantoner. Men efter at ogsaa Schweiz var blevet grebet af Revolutionens Aand, kom Søndagen stedse mere i Forfald, og i 1831 ansaa «Søndagsvennerne» i Lausanne det for nødvendigt at stifte et «Société pour la sanctification du dimanche». Dette Selskab fandt talrige Efterlignere, og en hel Del Søndagsforeninger blev stiftet i Trediverne rundt omkring i det franske Schweiz. De kom imidlertid aldrig til at øve nogen virkelig Indflydelse hverken paa den offentlige Mening eller paa Lovgivningen, vel navnlig fordi deres Formaal var næsten udelukkende religiøst. I 1861 blev der paany, under den bekjendte Alexander Lombards Auspicer, stiftet et «Société suisse pour la sanctification du dimanche». Dette Selskab synes mere levedygtigt end de tidligere, og hvis det vil vise sig i Stand til at udrette noget Virkeligt, vil Grunden vel nærmest være den, at det er mindre eksklusivt religiøst end de tidligere Selskaber, uagtet det ganske vist ogsaa i en overvejende Grad har en religiøs Karakter og overhovedet lider af den Uklarhed og det Konfusionsmageri, som synes

at være uadskillelig fra Søndagsforeningerne. Det har foruden en Centralkomité i Genève, Kantonalkomiteer i Neuchâtel, Lausanne, Bern, Zürich, Basel, Schaffhausen, St. Gallen, Thurgau, Argau, Herisau og Chur. Der er ubestridelig blevet udfoldet en meget betydelig Virksomhed saavel af Centralkomiteen som af Kantonalkomiteerne. Man har søgt at paavirke den offentlige Mening paa forskjellig Maade, ved Udsendelsen af allehaande, tildels ret fortjenstlige Smaaskrifter, ved Foredrag og Diskussionsmøder, ved Artikler i Bladene, ved Bekjendtgørelser paa Gadehjørnerne, ved Opslag i Hoteller og Fremmedpensioner o. s. v. o. s. v. Til Lovgivningsmagten er der blevet indgivet forskellige Petitioner, og Post-, Jernbane- og Telegrafadministrationerne have været Gjenstand for en særlig Opmærksomhed. Endelig har det schweiziske Selskab i Dagene fra 27de September til 1ste Oktober d. A. afholdt en saakaldt «Congrès sur l'observation du dimanche» i Genève. Kongressen, der talte flere hundrede Medlemmer, deriblandt Delegerede for forskellige offentlige Myndigheder, har diskuteret Spørgsmaalene om hvorvidt Jernbanetrafikken kan standses om Søndagen, og om hvilken Dag der egner sig bedst for Udbetaling af Arbejds løn. Fremdeles afgaves der Beretning om Søndagsspørgsmaalets Stilling i Schweiz, England, Østrig, Tyskland, Frankrig, Italien, Holland, Nordamerika*) o. s. v. Endelig blev der disku-

*) Nordamerikanernes i sin Tid meget omtalte Beslutning, at holde Udstillingen i Filadelfia lukket om Søndagen, kom naturligvis paa Omtale. Man var i det Hele meget glad over den, men glemte nøjere at paavise Fordelene ved den. At denne Forholdsregel maatte forhindre mange Arbejdere i at forskaffe sig en Adspredelse og en Belæring, hvortil de kunde trænge, skænkede man ingen Tanke. Foranstaltningen skyldtes, mente man, «en dyb religiøs Følelse»; dermed maatte de Arbejdere, der ved den forhindredes i overhovedet at besøge Udstillingen, trøste sig.

teret et Forslag om Dannelsen af «en evropæisk Føderation til Hviledagens Helligholdelse». Indlederen, Prof. Godet, paaviste det Unyttige i de nationale eller kantonale Foreningers Forsøg paa at løse Spørgsmaal, der række ud over vedkommende Nations Grænser, saasom Spørgsmaalene vedrørende Post- og Jernbanevæsenet og overhovedet det internationale Kommunikationsvæsen, og Forsamlingen godkjendte denne Opfattelse, idet den saa godt som enstemmig vedtog et Forslag til Beslutning, hvorefter der skal gjøres de indledende Skridt til Sammenslutningen af de bestaaende nationale Foreninger til en international Føderation.

Det schweiziske «Selskab til Søndagens Helligholdelse» har, som ogsaa Navnet antyder, og som alt fremhævet af os, et overvejende religiøst Formaal. Men det er tilstrækkeligt forstandigt til at indse, at det ikke nytter ikke at gjøre Andet end at holde Prækener og udgive smukke gudelige og moralske Bøger. Skal Formaalet naas, maa Sagen gribes an paa en praktisk Maade d. v. s. der maa tages Hensyn til det virkelige Livs Krav. Det vilde ikke nytte at forsøge paa en ubøjelig stræng Gjennemførelse af det tredje Bud om Sabbathens Helligholdelse: mange Arbejder kunne umuligt standses om Søndagen, og de, der maa udføre dem hindres saaledes nødvendigvis i at helligholde Sabbathen. Hører Jernbanefærdslen til de Arbejder, der ikke kunne standses om Søndagen? Det er et Spørgsmaal, der ofte er blevet omdebatteret i Udlandet, og som ogsaa er blevet berørt i den danske Rigsdag. Det schweiziske Selskab saa utvivlsomt helst, at Jernbanefærdslen ganske standsedes om Søndagen; men det er tilstrækkeligt praktisk til at anerkjende, at et Ønske herom ikke vilde være mere end et «fromt Ønske».

Det indser fuldt vel de store Vanskeligheder, som Indskrænkninger i Persontransporten vilde møde, og hvad Godstransporten angaar, anerkjender det, at ogsaa for dens Vedkommende er Spørgsmaalet saa fuldt af mørke Punkter, at det bør undergives en alvorlig Undersøgelse, inden det besvares. I Overbevisningen om at en saadan Undersøgelse i ethvert Fald kan være nyttig, udstedte Selskabet allerede for fire Aar siden en Prisopgave, der forlangte en Angivelse af de praktiske Midler, ved hvilke Besørgelsen af Fragtgoods paa Jernbanerne kunde indskrænkes eller, om muligt, helt afskaffes om Søndagen, for at der kunde indrømmes det størst mulige Antal Jernbanebetjente Hvile om Søndagen. Opgaven fremkaldte 12 Besvarelser, som blev overgivne til et Bedømmelsesudvalg bestaaende af 13 Jernbanemænd, Ingeniører og Kjøbmænd. Ingen af de indleverede Besvarelser blev imidlertid befunden fuldkommen tilfredsstillende, men flere af dem indrømmedes der dog Belønninger eller hæderlig Omtale; et Skrift af en fransk Jernbanemand, G. Palaa, vandt den første Pris. Senere har det schweiziske Selskab paa den ovennævnte Kongres paany behandlet Jernbanespørgsmaalet, og Kongressen har vedtaget Nedsættelsen af en international Kommission, der skal undersøge Spørgsmaalet. Saavel i Kongressens Forhandlinger som i talrige udgivne Brochurer findes der et righoldigt Materiale, hvis nøjere Bearbejdelse imidlertid forudsætter et specielt Kjendskab til Sagens tekniske Side. Enkelte af de Vanskeligheder, denne Sag frembyder, ville falde Enhver i Øjnene: det er klart, at der navnlig fra Handelsstandens Side vil blive rejst vægtige Indvendinger mod at standse Godstransporten om Søndagen, og Jernbanernes allerede i Forvejen betydelige Driftsomkostninger ville begribeligvis blive end yderligere forøgede, naar den Transport,

der tidligere besørgedes paa syv Dage, nu skal expederes paa 6, og naar der skal indrømmes Personellet 52 Fride om Aaret. Men foruden saadanne indlysende Vanskeligheder, er der en Skare af rent tekniske Vanskeligheder, som kun Fagmanden har Blik for, og det er maaske netop disse tekniske Hindringer, der ere de vanskeligste at overvinde. Hvor fuldt af Tvivl Spørgsmaalet er, fremgaar ikke blot deraf, at intet af de ovennævnte af Fagmænd forfattede 12 Skrifter formaaede at løse det, men ogsaa deraf, at ikke engang Englænderne have vovet at standse Godstrafiken paa Jernbanerne om Søndagen. Den offentlige Mening har i England tilladt eller forlangt — i andre Lande vilde den neppe tillade det —, at en stor Mængde maaske de fleste Persontog, der ikke tillige ere Posttog, ikke gaa om Søndagen, — hvilket rigtignok for en Del opvejes derved, at der paa nogle Linjer, f. Ex. fra London til Brighton og andre Badesteder, er arrangeret billige Søndagstog beregnede paa Fornøjelsesrejsende; — men Godstogene gaa, saa vidt vides, i England lige saa fuldt om Søndagen som om Hverdagene, i alt Fald ere Undtagelserne fra denne Regel kun meget faa. Ja, Godstogene skulle endog have en hel Del mere at besørge om Søndagen end de andre Dage, fordi Handelsstanden, i det Øjemed at kunne have Søndagen fri, bestræber sig for om Lørdagen at skaffe Alt fra Haanden. Varebane-gaardene ere vel lukkede om Søndagen, og, naar Forbrugsgjenstande som Brød, Mælk, Grøntsager, Frugter, Kjød osv. undtages, finder Vareudlevering ikke Sted; men selve den kolossale engelske Varetransport gaar uhindret sin Gang, og om end en Del Banefunktionærer have fri om Søndagen, have omvendt andre netop denne Dag et betydeligere Arbejde end Ugens øvrige Dage. Naar man

selv i England ikke er kommet videre, vil man forstaa, at Sagen har sine Vanskeligheder*).

Da det schweiziske Selskab forlangte en Angivelse af de praktiske Midler, ved hvilke Godstrafiken paa Jernbanerne eventuelt kunde formindskes eller standses om Søndagen, havde det valgt en praktisk og bestemt begrænset Opgave, der imidlertid viste sig at være særdeles vanskelig at løse. Da det noget senere forlangte en Paa-visning af Søndagshvilens Indflydelse i hygiejnisk og nationaløkonomisk Henseende, stillede det en almeninteressant, men næsten altfor omfattende, altfor vidtsvævende Opgave. Dens Besvarelse var heller ikke saa ganske let, saafremt Besvarelsen skulde have en virkelig praktisk Betydning og ikke blot bestaa af almindelige Talemaader; thi saadanne vilde det naturligvis ikke være meget vanskeligt at anføre.

Allerede i 1868 havde det genfiske Société d'utilité publique udstedt en Prisopgave om Søndagshvilens hygiejniske, økonomiske og moralske Betydning saavel for Individet som for Samfundet, og om de Midler, hvorved denne Hvile kunde sikres Borgerne. Spørgsmaalet fremkaldte flere Besvarelser; men det schweiziske Søndags-selskab har med Rette ikke betragtet nogen af dem som udtømmende, og det besluttede, allerede i 1873, at ar-

*) Jfr. Palaas: La question du travail du dimanche sur les chemins de fer. Paris, Bonhoure & Co. 1876. Se ogsaa: La suspension du travail le dimanche sur les chemins de fer pour le service des marchandises à petite vitesse. Concours ouvert par la Société suisse pour la sanctification du dimanche. Lausanne 1873. Her findes foruden Bedømmelsesudvalgets Betænkning og Oplysninger om Konkurrencen udførlige Uddrag af de indsendte Besvarelser, ja to af dem (Jernbanemændene Palaas og Carrières) ere endog meddelte *in extenso*.

rangere en ny Konkurrence om et beslægtet Spørgsmaal. Det er Beretningen om denne Konkurrences Udfald, som i indeværende Aar er bleven offentliggjort.

Den Undersøgelse af Søndagshvilens hygiejniske Betydning, hvortil det schweiziske Selskab opfordrede, skulde omfatte følgende Punkter: 1) De gavnlige Virkninger af Søndagshvilen for den Enkelte, i de forskellige Aldre, og dens Indflydelse paa Familien og Nationen; 2) de Sygdomme, som et uafbrudt Arbejde fremkalder eller forværrer hos dem, hvis Forretninger berøve dem den ugenlige Hvile, f. Ex. hos forskellige Arbejdere, Jernbane- og Postbetjente osv.; 3) den praktiske Anvendelse af de Betragtninger og Kjendsgjærninger, der maatte blive fremførte. — Opfordringen fandt Anklang rundt omkring i forskellige Lande: ved den fastsatte Tids Udløb var der indløbet ikke færre end 53 Besvarelser (deraf 16 fra det tyske Rige, 15 fra Storbritannien, 8 fra Frankrig, 5 fra Schweiz, 4 fra Østrig, 2 fra de Forenede Stater, 1 fra Belgien, 1 fra Holland og 1 fra Sydafrika). Besvarelserne ere af højst forskelligt Værd og frembyde i alle Retninger de største Forskelligheder: nogle ere meget udførlige, paa flere hundrede Sider, andre kun en halv Snes Linjer; nogle ere forfattede paa Vers, andre prosaiske baade i Tone og Indhold; nogle mæne, at Frankrigs Ulykker i 1870 skyldes den Omstændighed, at Søndagen ikke tilstrækkeligt helligholdes af Franskmændene; andre tillægge Søndagshvilen en mere begrænset Betydning; nogle ere prægede af den stærkeste Religiositet, andre temmelig materialistiske; ikke faa have helt glemt det hygiejniske Synspunkt, under hvilket Spørgsmaalet netop skulde betragtes, og næsten alle have i høj Grad forsømt Programets tredje Punkt, Sagens praktiske Side osv. osv. osv.

Blandt Forfatterne findes der nogle Præster, en hel Del Læger, nogle Damer osv. Juryen, der var sammensat af ansete schweiziske Læger, har, og vistnok med god Grund, ikke kunnet betragte nogen af Besvarelserne som ganske tilfredsstillende; men mindre Præmier og «hæderlig Omtale» har den tilstaaet adskillige*).

Af de prisbelønnede Besvarelser er der en engelsk, betitlet «Sunday, its Influence on Health and National Prosperity» (London, Partridge & Co. 1876), forfattet af Ch. Hill, Sekretær i «The Working Men's Lord's Day Rest Association», med et lille Forord af Gladstone. Hill har udgivet en stor Mængde lignende Smaaskrifter, af hvilke nogle ere udbredte i et Antal af hundrede tusinde, et enkelt endog i et Antal af 725,000 Exemplarer. En Titel som: «Bør Kristne kjøre i Droske om Søndagen?» angiver tilstrækkeligt Tendensen. Det her foreliggende Prisskrift er et Udtryk for den i England saa mægtige Retning, der vil gjøre Søndagen ikke blot til en Hvile- men til en Lediggangsdag. Hill er en afgjort Modstander af de ovenfor omtalte Forsøg paa at aabne Museerne om Søndagen; han omtaler med Indignation det Forsøg, der i 1872 gjordes paa at holde Akvariet i Brighton aabent om Søndagen: fyrretyve Arbejdere, udbryder han, vilde derved hindres i Sabbathens Helligeholdelse; — at der ved dette Offer vilde blive givet fyrretyve tusinde eller flere Arbejdere Adgang til en belærende Underholdning, som de ellers maa mangle, bryder han sig ikke om; de fyrretyve tusinde veje efter hans Mening ikke op mod de fyrre: heller ikke tænker han paa, at hans «fyrretyve Arbejdere» ved Museumsforbuddet hindres

*) Se: Société suisse pour la sanctification du dimanche. Concours sur le repos du dimanche au point de vue hygiénique. Notice introductive. Rapport du jury medical. Genève, H. Georg. 1876.

i at tjene nogle Skillinger, som de maaske kunne trænge haardt til. Han hævder tvært imod at Ophævelsen af den Lov fra 1781, ifølge hvilken Museerne skulle være lukkede om Søndagen, vilde have de mest ødelæggende, «the most disastrous», Følger! — Forøvrigt anstiller han over Søndagshvilens Betydning en Del Betragtninger, af hvilke nogle kunne være sande, men som rigtignok ere holdte i altfor stor Almindelighed. Hans Beviser for, at det ikke blot er ønskeligt men nødvendigt at helligholde Søndagen, ere af en Art, der grænser nær op til det Overtroiske: en Handlende, der om Søndagen havde sin Butik lukket, gjorde gode Forretninger, medens de omboende, der holdt deres Butiker aabne, gik fallit, — efter Hills Mening en klar og nødvendig Følge af Overtrædelsen af det tredje Bud! Saadanne Ræsonnementer findes der gennem hele Bogen. En virkelig Paavisning af, hvorvidt Loven er berettiget til at forbyde Søndagsarbejdet, findes ikke her.

Af de franske Besvarelser er en af de bedste, og en af de prisbelønnede, et Skrift af Sekretæren i «le Comité de la Société de Paris pour l'observation du Dimanche», Pastor Eschenauer, «Le Repos du Dimanche au point de vue hygiénique» (Paris, Bonhoure & Co. 1876). Forfatteren paavisar paa en rigtignok vel præstelig men dog undertiden ret heldig Maade de skadelige Følger af et uafbrudt Arbejde; han anfører Søndagshvilen som Midlet imod Ondet; endelig anstiller han nogle Betragtninger over, hvorledes Midlet bør anvendes. Hvad angaar det Spørgsmaal, som særligt interesserer os, nemlig Spørgsmaalet om, hvorvidt Loven bør give Bestemmelser om Søndagshvilen, mener Forf., at Staten ikke — hvad Ledru-Rollin vilde i et Circulære af 1848 — bør

stille sig ligegyldig ligeoverfor en Sag, der ikke blot har en individuel Interesse, men som berører Almenvellet; den individuelle Frihed bør ganske vist saa vidt muligt respekteres, men det kan ikke være Staten ligegyldigt, om Betingelserne for Samfundslegemets Sundhed iagttages eller ej. Det bør ogsaa ved dette Spørgsmaals Afgjørelse tages i væsenlig Betragtning, at de Arbejdere, der maa arbejde om Søndagen, ofte holde sig skadesløse ved at tage sig en anden Fridag; naar de dog ville have en af Ugens Dage fri, er det bedst, at denne Fridag bliver Søndag. I ethvert Fald, mener Forf., og heri kan man sikkert give ham Ret, bør Staten, Kommunerne, det Offentlige give et godt Exempel: de Arbejder, som det Offentlige lader udføre, bør, forsaavidt de ikke henhøre til de uopsættelig nødvendige, ikke udføres om Søndagen; Staten bør give de Private et godt Exempel, saa meget kan man i ethvert Fald forlange; positivt at forbyde voxne Mænd at arbejde om Søndagen, vil neppe kunne billiges; at Børnenes Arbejde forbydes, er en ganske anden Sag, om hvis Retmæssighed der neppe bør tvivles. Endvidere fremhæver Forf., og ogsaa paa dette Punkt vil han vinde Tilslutning hos os, at Hvile ikke er det Samme som Lediggang: den «Hvile», Arbejderen bør nyde om Søndagen, skal tvært imod være Arbejde, men Arbejde af anden Art end det, han Ugens øvrige Dage maa udføre; Ørkesløshed er ikke Hvile, men en Vægt, en Byrde, der tynger og trætter paa en langt farligere Maade end det sande Arbejde. Skal Søndagshvilen være gavnlig, maa Søndagen derfor anvendes til Uddannelsen af de Evner, for hvilke der ikke tilbørligt sørges paa Ugens øvrige Dage.

De bedste Besvarelser af det stillede Spørgsmaal ere imidlertid de tyske. Af dem skulle vi særligt fremhæve de to Skrifter: «Hygieinische Studien über die Sonntagsruhe» (Berlin, Grieben) af Dr. C. Hermann Schauenburg og «Die Sonntagsruhe vom Standpunkte der Gesundheitslehre» (Berlin, Denicke) af Dr. Paul Niemeyer.

Niemeyers Skrift er i flere Henseender fortrinligt, og kan anbefales dem, der interessere sig for denne Sag. Forf. paaviser Søndagshvilens fysiologiske Betydning; men han har en uheldig Tilbøjelighed — hvilken han forresten deler med mange Andre — til at tillægge Anekdoter en Beviskraft, som de i Virkeligheden mangle. Han fortæller bl. A. følgende «sande Historie»: «En Ven af Søndagshvilen og en Modstander heraf indgik engang følgende Væddemaal: To Fragtmænd med ens Vogne, samme Lading, samme Forspand, kort sagt ganske ens stillede, skulde en Mandag Morgen tiltræde den samme Rejse, paa en Varighed af en halv Snes Uger; Søndagsvennen skulde holde Rast hver Søndag, den anden skulde kjøre Søndag ligesaa fuldt som Ugens andre Dage. Hvad blev Resultatet? Ved den første Uges Udløb, havde den Fragtmand, der ogsaa kjørte om Søndagen, vundet et Forspring paa 3 à 4 Mile; men efterhaanden vandt den anden ind paa ham, og Resultatet blev at Søndagsvennen naaede Maalet først, med velplejede Heste, medens Søndagsmodstanderen var sejlet agter ud, og først ankom senere med udslidte Heste!» Af saadanne Smaahistorier uddrager man saa den Slutning, at den der kun arbejder Ugens sex Dage til Syvende og sidst vil udrette mere, end den der arbejder alle syv Dage uafbrudt, og dermed er Søndagshvilens økonomiske Betydning hævdet. — Niemeyer indskrænker sig imidlertid ikke til at anføre den Slags

Anekdoter — gjorde han det, vilde hans Skrift ikke betyde meget —; han paaviser ad fysiologisk Vej, hvorledes det uafbrudte Arbejde nødvendigvis har den Følge, at hele Legemets Elasticitet slappes, at Livskraften og Arbejdsevnen svækkes, at Levetiden forkortes. Vi kunne ikke her referere udførligere, men maa opfordre Læserne til selv at gjøre sig bekjendte med hans fysiologiske Bevis for, at den legemlige og aandelige Elasticitet kun kan sikres ved periodisk Hvile. Men den ærede Doktor stiller rigtignok Sagen vel meget paa Spidsen, naar han hævder, at denne Hvile nødvendigvis bør falde paa hver syvende Dag; det synes næsten som om han tillægger Tallet Syv en magisk hemmelighedsfuld Betydning. «Moses», siger han, «fremstillede Gud Herren som Mønster, og lod ham tilbringe 6 Dage med sit Skabningsværk, men paa den 7de «udhvilede han fra sit Arbejde». Med disse Ord har Moses maaske paa en overjordisk Maade villet idealisere en anerkjendt Sundhedsregel, der har Rod i hele den jordiske Konstitution. I ethvert Fald ser jeg i denne ældgamle Tradition et historisk Bevis. Moses har maaske ogsaa fulgt de hedenske Babylonieres Exempel, der, støttede paa den Iagttagelse, at Maanen hver 7de Dag forandrer Skikkelse og at der var 7 Planeter, allerede indførte Tidsinddelingen i Maaneder og Uger. At Syvtallet i Virkeligheden ikke blot har en moralsk men ogsaa en intellektuel Sandhed, lærer Oldtidens Tænker, Pythagoras, der tilskrev Tallet Syv en kritisk Betydning i alle menneskelige Forhold. For specielle medicinske Erfaringers Vedkommende har Lægen og Filosofen Cabanis theoretisk begrundet en saadan Betydning, og den moderne Lægekunst har ad exakt Vej udfundet, at Svingningerne i Legemets Varme, dette Udtryk for det hele Velbefindende,

gaa for sig i Cycler paa 7 Dage. Ogsaa den hverken religiøst eller medicinsk oplærte Proudhon kommer til samme Resultat, naar han siger: »Afkorter man Ugen med en Dag, saa er Trangen til Vederkvægelse endnu ikke meget stærk; forlænger man den med én Dag, indtræffer der Overanstrengelse; giver man hver tredje Dag en halv Dag fri, fremstaar Planløshed og Uregelmæssighed; giver man derimod efter tolv Dages Arbejde to Dage fri, saa ødelægges man Arbejderen ved Lediggang, efter at man først har udmattet ham ved Arbejde». Til denne Proudhons Udtalelse slutter Niemeyer sig ganske, og som yderligere Støtte for den Antagelse, at alle Forsøg paa at indføre en anden Hviledag end den syvende Dag altid og overalt ville være forkastelige, henviser han til den noksom bekjendte Kjendsgjerning, at Revolutionens Forsøg paa i Stedet for Uger at indføre Dekader (indført 22. Septbr. 1792, afskaffet Septbr. 1805) strandede paa den Sejhed, hvormed Folket holdt fast ved den gamle tilvante Tidsinddeling. Imidlertid beviser et saadant enkelt Forsøgs Fejlslaaen slet ikke, at den bestaaende Ordning er den bedste af alle mulige, men kun at det er vanskeligt at forandre Folks Vaner. Et yderligere, men heller ikke holdbart Bevis til Bedste for »la loi sabbatique» uddrager man af dens foregivne »Universalitet»; man paastaar, at den findes hos »de forskjelligste Folkeslag og paa de ældste Tider»: Kinesere, Hinduer, Kaldæer, Perser, Arabere osv. have, foregiver man, iagttaget den ugenlige Hvile; Japaneserne have nylig indført den; Ordet »Sabbath» skal baade betyde »syv» og »Hvile» osv. osv. (Eschenauer l. c. p. 26). Fra anden Side (jfr. Schauenburg l. c. Forordet) oplyses det nu imidlertid, at denne »Universalitet» aldeles ikke eksisterer, at den ikke er Andet end

et Produkt af en livlig Fantasi, at Masser af Folkeslag i Virkeligheden ikke kjende noget til Søndagshvilen, at kun forholdsvis faa Folkestammer have Uger paa 7 Dage og endnu færre en regelmæssig Hviledag. Dermed falder saaledes Paastanden om, at det ved en overalt udbredt Erfaring skulde være bevist, «surabondamment prouvé», at «det rigtige Forhold mellem Arbejde og Hvile er som 6 til 1». — I ethvert Fald stiller man, som alt sagt, Sagen i en latterlig Grad paa Spidsen, naar man hævder, at under alle Omstændigheder bør Hviledagen nøjagtigt falde paa hver syvende Dag: da de forskjellige Individuer udføre Arbejde af højst forskjellig Art og Omfang og derhos have ganske forskjellige Evner til at bære det, er det indlysende, at deres Krav paa Hvile i en tilsvarende Grad maa være forskjelligt. Dette behøver neppe nogen nøjere Udvikling.

Niemeyer kan ikke gjøre det Umulige, kan altsaa ikke bevise, at vi Alle netop hver syvende Dag trænge til Hvile. Heller ikke løser han, ja han forsøger ikke engang at løse det meget tvivlsomme Spørgsmaal, om Loven bør paabyde Hvile paa en bestemt Dag. Derimod paa-viser han godt og klart, at det uafbrudte Arbejde er ødelæggende, og at en Indskrænkning af Arbejdsdagens Længde ikke overflødiggjør en fuld Hviledag nu og da; ja han tvivler endog om, at en Forkortelse paa en eller et Par Timer af Arbejdsdagens Længde overhovedet er til nogen Fordel for Arbejderen, — forudsat at han har Søndagen helt fri. Medens Historikere, f. Ex. Macaulay o. A., have ment historisk at kunne godtgjøre, at England og Amerika skyldte den Strengthed, hvormed Søndagen her overholdes, deres overlegne Kultur og Rigdom;

og medens Præster mene theologisk at kunne godtgjøre, at Søndagsarbejde ikke «bringer Velsignelse», — hævder Niemeyer fysiologisk, at det uafbrudte Arbejde vel øjeblikkelig kan skabe en forholdsvis ubetydelig Mergevinst, men at det samtidig medfører en bestandig Fare for, at en pludselig Arbejdsudygtighed vil indtræde og for at Erhvervsudygtighed skal indtræde før Tiden, hvorimod Søndagshvilen, selv om den foreløbig formindsker Fortjenesten, vil garantere en længere og paalideligere Arbejdsevne. At han ikke vil have den «Hvile», hvorom her er Tale, opfattet som en passiv Doven, er selvfølgelig.

Naturligvis kan Loven sagtens forbyde visse Arbejders Udførelse om Søndagen; men dermed er Sagen ikke afgjort: det Negative, ikke at arbejde, forslaar ikke; Spørgsmaalet om Dagens positive Anvendelse træder frem. Af de Forfattere, der have behandlet denne Sag, er Dr. Schauenburg vistnok den, der med stærkest Eftertryk har hævdet, at Søn- og Helligdagene, — fordi de langt lettere end Hverdagene friste til Udskejelser og alskens daarlig Opførsel —, ere yderst farlige Institutioner, der ganske vist ville anrette overordenlig Skade, saafremt der ikke ved Siden af det Negative — visse Arbejders Ikke-Udførelse — findes noget Positivt, — visse Arbejders Udførelse.

Schauenburg udtaler uforbeholdent, at «for det store Flertal er Søndagen bleven en Lastens Dag, en Kilde til Ulykke, hvorimod alle Formiddags- og Eftermiddagsprædikanternes Jeremiader ere afmægtige». Han giver Theologerne Skyld herfor. «Kardinalhindringen mod en ideal Søndagshvile», finder han i den Omstændighed, at Kirken har tabt, og har maattet tabe, al forædlende Indflydelse

paa de Dannede. Han véd, at «det er pinligt og skaffer Fjender offenlig at udtale sig om dette Thema», men han anser det som sin Pligt at «tage Tyren ved Hornene». Aanden trænger til Beskjæftigelse; men Kirken byder den ikke en saadan; det store Flertal maa have en anden Føde end den, Religionen leverer. Hvad Arbejdernes Flertal angaar, saa foretrække de de socialistiske og samfundsomvæltende Deklamationer i Krostuen fremfor det, der bydes dem i Kirken; de socialdemokratiske Agitatorer ere farlige Konkurrenter for Præsterne. «Massearbejdets Bekymring vækkende Barn, Proletariatet, fordrer af de andre Samfundsklasser en anden Søndagsspise end den, der serveres det legalt og illegalt». Schauenburg forlanger derfor Oprettelsen af Søndagsskoler, Tvangsskoler, Skoler til hvis Besøg Arbejderen indtil en vis Alder forpligtes, Skoler i hvilke der særlig kunde gives Undervisning i Naturvidenskaberne og andre for Arbejderen nyttige Fag: Hygiejniske — altsaa ogsaa økonomiske og moralske — Hensyn fordre, at Staten i en højere Grad end hidtil tager sig af Folkeopdragelsen; Staten formaar at give Søndagen et rigere og ædlere Indhold, end den nu har, og Søndagen vilde visselig ikke blive en afskrækkende Dag for Arbejderen, om den anvendtes i Oplysningens Tjeneste. Haand i Haand med Søndagsskoler maa Legemsøvelser, Virksomhed i den fri Natur, gaa. Paa dette Omraade gaar det ikke an, at Staten forholder sig nevtral; den maa tvært imod være virksom: «det maa og skal være den moderne Stats Opgave at give Søndagen et stedse mere lærerigt og værdigt Indhold». — Schauenburgs tankerige, livligt skrevne Skrift kan anbefales de Læsere, der ikke ere bange for irreligiøs Lektüre; men det maa indrømmes, at hvormange gode Bemærkninger det end indeholder,

saa maa det dog vække nogen Forbavselse, at det schweiziske Søndagsselskab har kunnet prisbelønne det.

Schauenburgs Forslag ere ganske vist ret tiltalende; men kan man billigvis forlange, at den Arbejder, der de sex Dage arbejder fra Morgen til Aften, den syvende Dag skal sætte sig paa Skolebænken? Og vil den Arbejder, der udslider sig ved blot legemligt Arbejde, have noget sandt Udbytte af en Søndagsundervisning? Baade Læger og Pædagoger betvivle, at hans Aand vil være tilstrækkelig modtagelig herfor. Her er unægtelig en Vanskelighed. Ved en betydeligere Indskrænkning af Arbejdsdagens Længde kunde den maaske dog fjernes.

Alle de talrige Bidrag til Søndagsspørgsmaalets Belysning*) have — støttende sig snart paa hygiejniske, snart paa økonomiske, snart paa moralske Grunde — med mere eller mindre Held søgt at godtgjøre, hvilken Betydning det har for hele Samfundets Velvære, at Søndagen benyttes som et Middel til at bringe Afvexling ind i den sædvanlige Arbejdsvirksomhed; men intet af dem har løst, neppe nok forsøgt at løse Spørgsmaalet om, hvorvidt Loven har moralsk Ret til ligefrem at forbyde, at der arbejdes om Søndagen. Sagen er den, at dette Spørgsmaal har sine Vanskeligheder, praktiske saavel som theoretiske.

Saameget er indlysende: paa den ene Side lader en hel Del Virksomhed, Fabrikvirksomhed saavel som

*) Udførligere Literaturangivelser findes i de foran nævnte Skrifter. Mærk navnlig det schweiziske Søndagsselskabs Skrifter (se dette Aarsberetninger). Ogsaa af det parisiske Selskab er der udgivet en Del (hos Bonhoure & Co., Paris), der fortjener at paaagtes.

Haandværksvirksomhed, sig lettelig forbyde om Søndagen; dette er ikke blot muligt, men er mange Steder faktisk Tilfældet; — paa den anden Side er der en endnu større Mængde Virksomheder, som dels ere af en saa iøjnefaldende uopsættelig Natur, at den blotte Tanke om Forbud imod dem er umulig (Brandkorpsets, f. Ex., og utallige andre), dels foregaa paa en saadan Maade, at en Kontrol med deres Udførelse eller Ikke - Udførelse er umulig (de, der foregaa i det private Hjem, f. Ex.). Men imellem disse Yderpunkter ligger der Virksomheder, hvor Sagen er tvivlsommere. Det nytter ikke at sige, at al Virksomhed, der er uopsætteligt nødvendig, bør være ligesaa tilladt om Søndagen som om Hverdagen; thi hvorledes vil man i Praxis bestemme det «uopsætteligt Nødvendiges» Begreb? Det er let nok at nævne Exempler paa, hvad der kan forbydes, og hvad der ikke kan forbydes; men det er heller ikke vanskeligt at finde Spørgsmaal, hvor Afgjørelsen er mere tvivlsom. En Sammenligning mellem de forskellige Landes Helligdagslove vilde vise, hvor tvivlsom Sagen er: hvad der af den ene Lov betragtes som opsætteligt, betragtes af den anden Lov som uopsætteligt: Høstarbejder betragtes de fleste Steder som uopsættelige, af den danske Helligdagslov derimod kun betingelsesvis osv. Dette er en af de store praktiske Vanskeligheder ved denne Sag; hvem skal afgjøre, hvor Grænsen skal drages mellem det Opsættelige og Uopsættelige? — I ethvert Fald kunne vi betragte det som sikkert, at en Lov om Søndagen som Hviledagen i det heldigste Tilfælde vil blive et halvgjort Arbejde: den vil forbyde nogle Virksomheder og tillade andre, hvor Søndagshvilen maaske var af ligesaa stor eller endnu større Vigtighed. Men Love, der

kun ere halvgjort Arbejde, burde vi tage os i Agt for; af den Slags have vi nok.

Hertil kommer nu Vanskeligheder af anden Art. Først og fremmest da det store Hovedspørgsmaal: er Statsmagten overhovedet berettiget til at beskære den Enkeltes Frihed i større Grad om Søndagen end de andre Dage af Ugen? Det har sin Interesse at høre, hvad Napoleon mente om denne Sag: Under 5. Marts 1807 skrev han til Portalis: «Det er uberettiget at forhindre Mennesker, der om Søndagen have samme Fornødenheder som om Hverdagen, i at tjene deres Brød. Regeringen kunde kun da forbyde dette, naar den uden Betaling vilde uddele Brød til dem, der mangle. — Regering og Politi skulle ikke blande sig i denne Sag. Selv Kirkefædrene foreskrev Søndagshvilen kun for de Mennesker, der ere saa velhavende eller saaledes stillede, at de ved Arbejdet om Hverdagen kunne fortjene saa meget, at de ikke behøve at arbejde om Søndagen. — Jeg er Avtoriteten, og jeg giver mine Undersaatter Lov til bestandig at arbejde uafbrudt. Jo mere de arbejde, des færre Laster ville de have». Napoleon, der maaske udtrykte sig noget skarpt, udtalte som sin Overbevisning, at «da Folket daglig maa have Føden, maa det ogsaa tillades det at arbejde daglig», en Overbevisning, der ikke staar i Strid med, hvad Naturforskeren Karl Müller i Halle siger: «det er hensigtsmæssigt og gavnligt for os at have en Hviledag som Søndagen, — forsaavidt det er vor fri Beslutning, og efter Omstændighederne kan være det, at helligholde denne Dag».

Den største Avtoritet, der har udtalt sig om denne Sag, er Stuart Mill; men det, han siger herom, er for det Første ikke meget, og indeholder for det Andet ad-

skillige Selvmodsigelser. Mill betragter ganske vist Helligdagsanordningerne som uberettigede Indgreb i den Enkeltes retmæssige Frihed, og misbilliger, at de forbyde en i og for sig fuldt tilladelig Anvendelse af Ens Fritid. Ligeledes misbilliger han Forbudet mod Fornøjelser om Helligdagene; thi «vel er det sandt, at den Enes Fornøjelse er den Andens Arbejde, men Manges Glæde for ikke at sige gavnlige Vederkvælgelse er vel værd nogle Faas Arbejde, forudsat at disse Faa frivillig have valgt og frivillig kunne opgive deres Arbejde». Derimod mener han, at saafremt den gavnlige Skik — gavnlig «forsaavidt Livets Kaar tillader den» — at have en Dag fri om Ugen «ikke kan følges, uden naar alle de arbejdende Klasser ere enige herom, fordi Nogle ved at arbejde paatvinge Andre samme Nødvendighed, kan det være tilladeligt og rigtigt, at Loven garanterer Enhver, at de Andre følge denne Skik, idet den paa en bestemt Dag om Ugen forbyder Industriens større Arbejder». Og denne »Retfærdiggjørelse» — hvis Rækkeevne forøvrigt ikke er ganske klar, da Mill selv siger, at den ikke gjælder «selvvalgte Beskæftigelser» og forskellige andre — søger han at støtte ved den Paastand, at »Arbejderne have fuldkommen Ret, naar de tro, at hvis Alle arbejdede om Søndagen, vilde der blive betalt sex Dages Løn for syv Dages Arbejde». Ja, hvis det forholdt sig saaledes, kunde der være god Grund til at overveje, om man ikke ved et Forbud mod Søndagsarbejdet burde fravige det Hensyn til Personens Frihed, som Mill ellers saa bestemt forfægter. Men heldigvis have Arbejderne ikke »fuldkommen Ret» i den nysanførte Antagelse. Bagved den Antagelse, at der, naar Alle arbejder om Søndagen, vil blive betalt sex Dages Løn for syv Dages Arbejde, ligger i Virkeligheden den gamle uholdbare Theori

om, at Arbejdslønnen aldrig i Længden vil kunne hæve sig over og heller ikke synke under det Minimum, der er absolut nødvendigt, naar Livet skal holdes i Arbejderen og hans Familie. Mill har af denne Theori draget den Slutning, at Arbejderne ikke ville profitere en Skilling ved at arbejde 7 Dage i Stedet for 6 Dage, at altsaa Søndagsarbejdet bør forbydes; men han har ikke bemærket, at Theorien fører en Del videre: berøres Arbejdslønnens Størrelse slet ikke af Arbejdstidens Længde, hvorfor saa kun indskrænke Arbejdsugen til 6 Dage, hvorfor ikke indskrænke den til 5 eller 4 Dage? hvorfor kun forbyde Søndagsarbejdet, hvorfor ikke ogsaa forbyde Mandags- og Tirsdagsarbejdet? Kort sagt: Theorien fører i sine Konsekvenser til de største Absurditeter. — Men selv om Theorien var rigtig, selv om det kunde antages, at Arbejderne vilde faa for 6 Dages Arbejde den Løn de tidligere fik for 7 Dages, naar Loven «garanterede» at Ingen vil arbejde om Søndagen, — hvad vil saa det sige? Det vil sige, at man lover Arbejderne en Forbedring af deres Stilling under en Betingelse, som aldrig vil blive opfyldt. Den Betingelse, Mill og Meningsfæller opstille, er jo den, at Loven skal «garantere», at Alle ville respektere Søndagen som Hviledagen. Denne Betingelse er umulig: Loven hverken kan eller vil give en saadan «Garanti». I en ganske særlig Grad er dette Tilfældet i et Land som Danmark, hvor det vilde være meningsløst at tænke paa at forbyde Markarbejder, Høstarbejde, Pasning af Kreaturer m. m. Heller ikke kan der være Tale om at forbyde den betydelige Virksomhed, der sker i det private Hjem: Loven kan, f. Ex., forbyde Arbejde paa de store Skræderværksteder; men den kan ikke forhindre Skræderne i at sy i deres

Hjem osv. Hos os vil det i ethvert Fald være umuligt for Loven at ramme det store Flertal af Arbejdere; den kan forbyde et Mindretal at arbejde; men Flertallet vil — hvis det ønsker det — fremdeles kunne arbejde og derved skabe en for Mindretallet trykkende Konkurrence. — Til saadanne Resultater føre de Mill'ske Paastande os altsaa; en nøjere Undersøgelse vilde end ydermere vise os, at de ere selvmodsigende. Vi skulle dog ikke indlade os paa en saadan, men vi skulle anføre en anden Maade, hvorved man har søgt at forklare Formeningen om at der vil blive betalt 7 Dages Løn for 6 Dages Arbejde. Man har sagt — det er f. Ex. blevet sagt i den danske Rigsdag —, at der vil kunne svares samme Løn for Arbejdsugen paa 6 Dage som for Arbejdsugen paa 7 Dage, fordi Produktionen i hin ganske sikkert ikke vil blive mindre end i denne. Dette er et slet og ret Postulat, en af den Slags Paastande, som ere lette at gjøre men vanskelige at bevise. Spørgsmaalet om Indflydelsen af Søndagsarbejdets Afskaffelse paa Arbejdslønnen Højde og paa Produktionens Størrelse lader sig umulig besvare *a priori* men kun efter en omfattende statistisk Undersøgelse, til hvilken der til Dato paa ingen Maade foreligger et fyldestgjørende Materiale.

Spørgsmaalet om Lovens Berettigelse eller Ikke-Berettigelse til at paabyde Søndagsarbejdets Afskaffelse er, forekommer det mig, nær beslægtet med Spørgsmaalet om dens Berettigelse til at foreskrive en Normalarbejdsdag, en Arbejdsdag af en vis Længde. Nogen Forskjel er her vel, men neppe nogen Væsensforskjel, kun en Gradsforskjel. Er Loven berettiget til at forbyde Arbejderen at være mere end ti Timer daglig paa Fabriken, saa følger maaske ikke nødvendigvis deraf, at den er berettiget til

at forbyde ham at være der mere end 6 Dage ugenlig; — men er den ikke berettiget til at forbyde ham at arbejde mere end et vist Antal Timer daglig, saa er den vistnok ligesaa uberettiget eller endnu mere uberettiget til at forbyde ham at arbejde mere end et vist Antal Dage ugenlig. Det er altsaa min Opfattelse, at saalænge man ikke har løst Spørgsmaalet om Statsmagtens Berettigelse til at foreskrive en Arbejdsdag af en vis Længde, saalænge har man heller ikke løst Søndagsspørgsmaalet. Kunne Arbejderne ved at slutte sig sammen tvinge Arbejdsgiveren til at reducere Arbejdsugen til 6 Dage, eller ville Arbejdsgiverne, navnlig det Offentlige — hvor det optræder som Arbejdsgiver — af egen Drift afskaffe Søndagsarbejdet, — saa kan det være meget godt og meget prisværdigt; men det er jo en Sag, som intet har at gøre med Spørgsmaalet om Lovgivningsmagts Ret til at foreskrive en bestemt Arbejdsdag eller Arbejdsuge. Den nationalekonomiske Theori godkjender neppe saa betydelige Indgreb i den industrielle Frihed, som en Normalarbejdsdag involverer; og Praxis har endnu ikke ført noget afgjørende Bevis for de gavnlige Virkninger af saadanne Indgreb. Hvad Danmark angaar, saa er saa meget sikkert, at Spørgsmaalet om en Normalarbejdsdag ikke blot ikke er løst her, men endog synes meget langt fra sin Løsning. Saalænge vi ikke ere komne denne Løsning nærmere, kunne vi roligt lade Søndagsspørgsmaalet bero. Vi kunne følge Udlandets Forhandlinger om det; vi kunne diskutere det, høre hvad der siges for og imod; men paa en definitiv Løsning af det kan der indtil Videre neppe tænkes. Hvis vi engang skulle komme saa vidt, at vi besluttede os til det Negative — Søndagsarbejdets Afskaffelse : at forbyde Arbejderne at skaffe sig en i og

for sig tilladelig Fortjeneste —, vil i samme Øjeblik et nyt Spørgsmaal træde frem: Spørgsmaalet om det Positive, — hvorvidt og hvorledes der kan gives Søndagen et fyldigt og ædelt Indhold, saaledes at den kan komme til at spille en velgjørende Rolle i den økonomiske og sociale Udvikling; thi denne Rolle vil ikke tildeles den af et Lovbud, der forlanger Arbejde afløst af Lediggang.
